

УДК 94 (477) «15/17»

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ ПОСЕЛЕНЬ XVI – XVIII ст. НА ТЕРЕНАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОЧИМА СТУДЕНТІВ

ЛИСЕНКО Г. І.¹, к. і. н., доц.,
ВОЛКОВА С. П.², ст. викл.,
ТОЛСТУЩЕНКО А.³, студ.

¹ Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

² Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

³ Факультет промисловоцивільного будівництва, Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна.

Анотація. Постановка проблеми. З набранням чинності Законом України «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборону пропаганди їх символіки», за мінімальними оцінками істориків, близько 800 населених пунктів, серед яких щонайменше 24 міста, зокрема і Дніпропетровськ, мають бути перейменовані. Але думки мешканців розділились: є прихильники зберегти стару назву, змінивши її семантичне навантаження, і є досить багато бажаючих перейменувати місто на Січеслав, Дніпрослав, Кодак тощо. Наразі актуально дізнатись думку молодих мешканців міста і області, яким творити майбутнє своє і своїх дітей. **Аналіз досліджень.** Історія поселень XVI – XVIII ст. на теренах майбутнього Катеринослава (Дніпропетровська) стала предметом дослідження багатьох учених ще з XIX століття. У роки незалежності все більше істориків заявляють про необхідність перегляду літочислення історії нашого міста, узявши до уваги більш ранні поселення, які беззаперечно вплинули як на освоєння краю, так і на майбутнє губерньського міста. **Мета статті** – визначити ступінь впливу поселень XVI – XVIII ст. на подальшу (у тому числі сучасну) історію Катеринослава (Дніпропетровська) у свідомості молоді. **Висновок.** Аналіз поселень XVI-XVIII ст. свідчить про активні містобудівні процеси, що мали місце в нашому регіоні в козацько-гетьманську добу. Цей важливий етап в історії нашого міста збагачує нас, його нинішніх мешканців, фактами про далеке минуле, яке слід не тільки пам'ятати і передавати нащадкам, а й по можливості відновлювати через реконструкцію визначальних архітектурних об'єктів. Результати опитування студентів з метою з'ясування їхніх думок щодо повернення до історичних топонімів міста свідчать про відсутність у переважної частини молоді сформованої національно-історичної свідомості через прогалини в історичних знаннях і низький рівень національно-патріотичного виховання в середній школі.

Ключові слова: поселення, фортеця, слобода, місто, дерев'яна церква, краєзнавча робота, перейменування

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ПОСЕЛЕНИЙ XVI – XVIII вв. НА ТЕРРИТОРИИ ДНЕПРОПЕТРОВСКА ГЛАЗАМИ СТУДЕНТОВ

ЛЫСЕНКО Г. И.¹, к. и. н., доц.,
ВОЛКОВА С. П.², ст. преп.,
ТОЛСТУЩЕНКО А.³, студ.

¹ Кафедра украиноведения, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

² Кафедра украиноведения, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

³ Факультет промышленногражданского строительства, Государственное высшее учебное заведение «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры», ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина.

Аннотация. Постановка проблемы. С введением в действие Закона Украины «Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов в Украине и запрет пропаганды их символики», по минимальным оценкам историков, около 800 населенных пунктов, среди которых по меньшей мере 24 города, в том числе и Днепропетровск, должны быть переименованы. Но мнения жителей разделились: есть сторонники сохранить старое название города, изменив его семантическую нагрузку, и есть достаточно много желающих переименовать город в Січеслав, Дніпрослав, Кодак и т. п. Сейчас актуально узнать мнение молодых жителей города и области, которым творить будущее свое и своих детей. **Анализ исследований.** История поселений XVI – XVIII веков на территории будущего Катеринослава

(Днепропетровска) стала предметом исследования многих ученых еще с XIX века. В годы независимости все больше историков заявляют о необходимости пересмотра летоисчисления истории нашего города, приняв во внимание более ранние поселения, которые бесспорно повлияли как на освоение края, так и на будущее губернского города. **Цель статьи** – определить степень влияния поселений XVI – XVIII веков на последующую (в том числе современную) историю Екатеринослава (Днепропетровска) в сознании молодежи города. **Вывод.** Анализ поселений XVI-XVIII ст. свидетельствует об активных градостроительных процессах, имевших место в нашем регионе в казацко-гетманский период. Этот важный этап в истории нашего города обогащает нас, его нынешних жителей, фактами о далеком прошлом, которое следует не только помнить и передавать потомкам, но и по возможности восстанавливать через реконструкцию определенных архитектурных объектов. Результаты опроса студентов с целью выяснения их мнений относительно возвращения исторических топонимов города свидетельствовали об отсутствии у подавляющей части молодежи сформированного национально-исторического сознания из-за пробелов в исторических знаниях и низкого уровня национально-патриотического воспитания в средней школе.

Ключевые слова: *поселение, крепость, слобода, город, деревянная церковь, краеведческая работа, переименования*

THE HISTORY AND THE PRESENT OF THE SETTLEMENTS OF THE XVI – XVIII CENTURIES ON THE TERRITORY OF DNIPROPETROVSK IN THE EYES OF STUDENTS

LYSENKO G. I.¹, *Ph. D., associate Professor,*

VOLKOVA S. P.², *senior teacher,*

TOLSTUSHCHENKO A.³, *student*

¹ The department of Ukrainian studies, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, phone: 38 (0562) 46-94-98, e-mail: G-193@yandex.ua, ORCID ID: 0000-0002-6216-5025

² The department of Ukrainian studies, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, phone: 38 (0562) 46-94-98, e-mail: sve51479844@yandex.ru, ORCID ID: 0000-0003-0829-5627

³ Faculty of Industrial and Civil Construction, State Higher Educational Establishment «Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture», 24-A Chernyshevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine,

Abstract. Statement of the problem. With the enactment of the Law of Ukraine "About the condemnation of the Communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbolism", by minimum historical counting, about 800 localities of which at least 24 cities including Dnipropetrovsk need to be renamed. But the views of residents of the city are divided: some support to keep the old name of the city, changing its semantic load, and there are a lot of people willing to rename the city in Sicheslav, Dniproslov, Kodak and the like. Now it is important to know the opinion of young people in the city and region who create their future and that of their children. **The analysis of the research.** The history of the settlements of the XVI – XVIII centuries on the territory of the future Katerynoslav (Dnipropetrovsk) became the subject of study of many scientists since the nineteenth century. In the years of independence more and more historians declare the necessity of the revision of the chronology of the history of our city, taking into account the earlier settlements, which undoubtedly influenced both the development of the region and the future provincial city. **The purpose of this article** is to determine the degree of influence of the settlements of the XVI – XVIII centuries on later (including modern) history of Katerynoslav (Dnipropetrovsk) in the minds of the youth of the city. **Conclusion.** The analysis of the settlements of the XVI-XVIII centuries testifies to the active urban processes that took place in our region in the Cossack-Hetman days. This important stage in the history of our city enriches us, its current inhabitants, with facts about the distant past which we should not only remember and pass on to our descendants, but also recover through the reconstruction of the defining architectural features. The results of a survey among students to determine their views regarding the return of historical names of the city witnessed the absence among the majority of the youth formed national-historical consciousness because of the gaps in the historical knowledge and the low level of national-Patriotic education in secondary school.

Keywords: *settlement, fortress, settlement, town, wooden Church, local lore work, rename*

Постановка проблеми. Дев'ятого квітня 2015 року Верховна Рада підтримала у першому читанні і в цілому законопроект № 2558 «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборону пропаганди їх символіки», а вже 15 травня

закони про декомунізацію підписав Президент. За мінімальними оцінками істориків, під дію закону потрапляє близько 800 населених пунктів, серед яких щонайменше 24 міста, зокрема і Дніпропетровськ. Але думки мешканців міста розділились: є прихильники зберегти

стару назву, змінивши її семантичне навантаження, і є досить багато бажаючих перейменувати місто на Січеслав, Дніпрослав, Кодак тощо. Наразі актуально дізнатись думку молодих мешканців міста і області, яким творити майбутнє своє і своїх дітей.

Аналіз попередніх досліджень. Історія поселень XVI – XVIII століть на теренах майбутнього Катеринослава (Дніпропетровська) стала предметом дослідження багатьох учених ще з XIX століття. Це питання почали досліджувати у своїх працях А. Скальковський, Д. Яворницький [13; 19; 20]. У радянські часи історію нашого краю досліджували О. Дружиніна, В. Кабузан, помічаючи нелогічність офіційної історії заснування міста [6; 8]. У роки незалежності все більше істориків заявляють про необхідність перегляду літочислення історії нашого міста, узявши до уваги більш ранні поселення, які беззаперечно вплинули як на освоєння краю, так і на майбутнє губернського міста (Ю. Мицик, Г. Швидько, В. Пірко, О. Репан, В. Старостін, О. Харлан) [10; 11; 15; 17].

Зв'язок роботи із науковими і практичними завданнями полягає у необхідності долучити молодь до науково-дослідницької краєзнавчої роботи, зумовленої нагальною необхідністю визначити історичне коріння міста та його вплив на сучасні урбаністичні процеси.

Мета статті – визначити ступінь впливу поселень XVI – XVIII століть на подальшу (у тому числі сучасну) історію Катеринослава (Дніпропетровська) у свідомості молоді міста.

Головні завдання дослідження: 1) визначити особливості забудови стародавніх містобудівних утворень XVI – XVIII століть на теренах сучасного Дніпропетровська; 2) з'ясувати ступінь їх впливу на подальшу історію краю у зв'язку із будівництвом Катеринослава; 3) проаналізувати думку студентської молоді щодо перейменування міста у наш час.

Виклад матеріалу. Останніми роками на теренах сучасного Дніпропетровська

було проведено кілька експедицій, які виявили залишки старовинних містобудівних утворень XVI – XVIII століть, що доводить наявність будівельної традиції у нашому краї ще до появи російського колонізаційного містобудування. Мова йде про такі поселення, у тому числі й козацькі, як Старий Кодак, Новий Кодак, Половиця і Стара Самара.

У першій половині XVI століття у Надпорожжі з'явилися укріплення, зведені за новітніми європейськими правилами, з урахуванням артилерії, що зумовлювалось військово-політичною ситуацією того часу [11, с. 15]. Турецький султан через свого посла до польського короля (1634 р.) вимагав зупинити напади козаків на землі Османської імперії та її васалів, погрожуючи в разі невиконання рушити на Польщу війною. Аби уникнути війни, великий коронний гетьман Речі Посполитої С. Конєцпольський пообіцяв ужити заходів для припинення козацьких «свавільств» і за підтримки короля Владислава IV вирішив побудувати біля Кодацького порога фортецю Кодак (залишки фортеці збереглися в селі Старі Кодаки поблизу аеропорту м. Дніпропетровськ) [5, с. 27].

Фортецю було збудовано для контролю за діями запорозьких козаків і для запобігання постачанню Січі припасами і деревиною із Самарських лісів. Її призначення визначене в інструкції для коменданта Кодака Жана Маріона: «...щоб знищити вогнище конфліктів... на річці Бористен, річищем якого звикли пропливати козацькі кораблі на шкоду туркам...» [11, с. 17]. На побудову фортеці польський сейм у січні 1635 року виділив сто тисяч польських злотих, а в липні того ж року будівництво фортеці було завершено.

У польській історіографії немає одностайності щодо думки, хто склав план фортеці і хто її будував. Вважається, що інженер і картограф Боплан був присутній під час побудови фортеці і старанно накреслив її план на карті Запоріжжя, яка є цінним джерелом для вивчення історії нашого краю. Фортеця була побудована на

правому березі Дніпра, на високій скелі, яка панувала над його річищем (у цьому місці досить вузьким) і його Кодацьким порогом, а також над гирлом р. Самара, що впадала неподалік у Дніпро з лівого берега [5, с. 28]. Матеріалом для побудови фортеці були земля і дерево. У південно-західній частині редуту виступали два невеликі півбастіони, продовження фасів яких сходилися в середині бастіонного фронту, де була розташована в'їзна брама з підйомним мостом, перекинутим через рів. Оборонний рів із валом оточував фортецю з чотирьох боків, ширина профілю укріплення (рову і валу) складала майже 15 метрів [17, с. 6].

Перша Кодацька фортеця була невеликим редутом загальною площею 1 га і периметром понад 430 м. Польський історик О. Чоловський залишив опис фортеці: «Була то не фортеця, а скромний форт, який після побудови міг одночасно вмістити найбільше двісті чоловік, а з погляду оборони не являв собою нічого імпозантного» [11, с. 18]. Ця фортеця вже восени 1635 р. була захоплена і зруйнована козаками на чолі з І. Сулимою.

У 1639 році фортецю Кодак було відновлено (за проектом німецького інженера Гетканта) поряд із руїнами першої. Нова фортеця була набагато міцніша за першу, збудована за найсучаснішими на той час зразками фортифікаційного мистецтва. Матеріалом для її побудови так само слугували земля і дерево. В основі фортеці був квадрат, зовнішня сторона якого становила 112,5 м. По периметру квадрата був насипаний і обкладений деревом потужний вал, який створював на кожному наріжнику п'ятибічний, висунутий вперед бастіон. Доступ до валу та його бастіонів боронив із трьох сторін глибокий сухий рів, а з четвертої замість нього був крутий берег Дніпра. Вал із боку Дніпра мав майданчики, висунуті вперед, що дозволяло ефективно вести артилерійський вогонь як уперек Дніпра, так і вздовж його річища (для знищення човнів, що наближалися до порога або вже його пройшли), а також

обстрілювати гирло р. Самара. Розміри фортеці були розраховані на 800 чоловік залоги, а саме: загальна площа забудови по зовнішньому краю рову – 21 га, площа внутрішнього простору була 4,4 га! [5, с. 29; 11, с. 20].

Основним елементом фортифікації був вал, ширина якого при фундаменті – 40,5 м, висота – 12,8 м; глибина рову – 11 м, ширина внизу – 15 м, а вгорі – 28 м [11, с. 20]. Верхів'я валу фортеці довершував менший вал, так званий парапет, який слугував для захисту артилерії та мушкетерів, що перебували на основному валу. Оборону схилів на валах зміцнювали два ряди частоколу з дерев'яних паль, рів від степу був прикритий штучним підвищенням. Єдина брама з мостом через рів розташовувалася із західної сторони і називалася «Криловська», від назви найближчого з цієї сторони містечка на р. Тясмин. У валу з боку Дніпра був вузький прохід для виходу за водою. Фортеця Кодак складалася з редуту та інших елементів: будинок коменданта, складські приміщення (цейхгауз), будинки та казарми для офіцерів, солдат і ремісників. Описи внутрішньої забудови непривабливо передають вигляд місцевих споруд – єдиним дерев'яним будинком був дім коменданта, а решта споруд були землянками та напівземлянками [5, с. 30].

Досить швидко біля фортеці виросла невеличка слобода, про яку збереглась така інформація: «У слободі під замком було з 60 будинків, у котрих мешкали прийшли люди. Землю тут не обробляли через ординську небезпеку, а якщо хто й обробляв, то небагато й обережно... Над самим Дніпром був базар, де продавали ремені й інші дрібниці» [11, с. 22].

В ті часи люди прагнули селитися під захистом фортець, укріплених містечок та міст, тому виникнення села біля фортеці було закономірною подією. Існує також думка, що село Старі Кодаки виникло раніше фортеці. На карті XVII ст. (див. рис. 1) зображено прилеглу до фортеці територію, а саме поселення допоміжного складу залоги із лінійним земляним

укріпленням, контур валу старої фортеці, і навіть базарний майдан. З обох боків від фортеці видно величезні яри, які разом із укріпленою лінією утворювали захист поселенцям слободи.

На думку О. Харлана, побудова фортеці була першим кроком на шляху до зведення значного містобудівного утворення Речі Посполитої на теренах Надпоріжжя. Микита Корж, мешканець слободи Половиця, оповідав про Кодак: «Сей Кодак был городом и находился под Польскою державою, в нем была устроена знатная бережная крепость, обведена глубоким ровом и высоким земляным валом с подземными воротами...» [11, с. 24].

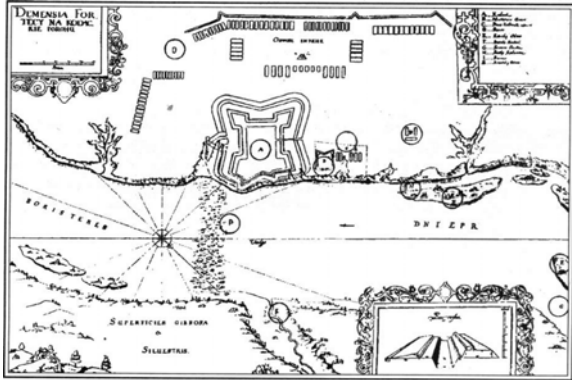

Рис. 1. План польської фортеці Кодак 1639 р. (проект Гетканта)

Але справжнім польським містом Кодак не став, оскільки в умовах Національної революції середини XVII ст. він перетворився на один із козацьких опорних пунктів.

Перебуваючи з 1656 р. в складі володінь Запорозької Січі, поселення отримує першу похідну церкву в ім'я Архістратиґа Михаїла, яку було встановлено для берегової варти козаків-лоцманів. Далі впродовж 100 років фортеця із поселенням зазнали багато знищень і відбудов, доки у 1748 р. у місті Старий Кодак на кошти запорозького козацтва не побудували сталу дерев'яну церкву в ім'я святого Архангела Михаїла (всередині укріплення, що дозволило їй уціліти під час набігів) [11, с. 27]. Із зовнішнього боку земляних укріплень розляглося містечко, яке складалося із двох слобід, де осіло багато козаків після ліквідації Запорозької Січі у 1775 році. Оскільки дерев'яна церква

швидко занепала, 1785 року було споруджено новий дерев'яний храм в ім'я святого Архангела Михаїла (за деякими архівними документами нова церква стояла вище старого кладовища на місці сучасних крамниць) [14].

Рис. 2. Старокодацька Архангело-Михайлівська церква (1880 р.). Прорис виконано О. Харланом за малюнком І. Рєпіна

Завдяки вивченим архівним матеріалам і розвідкам О. Харлана ми маємо уявлення про зовнішній вигляд старої дерев'яної церкви (перекладеної у 1818 р.) і дзвіниці (1818 р.) коло церкви. Дерев'яна церква в ім'я Архістратиґа Михаїла в селі Старий Кодак належала до типу хрещатих триверхих храмів [17, с. 20]. Силует культового ансамблю був важливою містобудівною домінантою у ландшафті й забудові Старого Кодака, що підтверджують матеріали кінця XIX – початку XX століття. Старокодацька церква була не менш відомою, ніж дерев'яний Троїцький собор у Новомосковську. У 1880 році її відвідав і намалював відомий живописець Ілля Рєпін, також у 1880-х роках церкву Старого Кодака відвідував Д. І. Яворницький [17, с. 22]. До речі, у 1910 році з ініціативи останнього на одному з бастіонів Кодацької фортеці було встановлено обеліск із рожевого граніту на честь взяття фортеці військами Богдана Хмельницького. Але у 1937 році споруду, яка визначала архітектурний образ поселення – церкву Архістратиґа Михаїла, було розібрано [7]. У 1944 році на території фортеці було закладено гранітний кар'єр, який частково її знищив. За подальші 50 років постраждала більша частина

укріпленнь.

На сьогодні вціліла лише південно-західна ділянка з двома бастіонами, яка дорівнює 9,7 га. Це 46 % від колишньої загальної площі земляних укріплень [17,

с. 25]. На жаль, знищено ті історичні місця, де колись стояла перша дерев'яна церква Архангела Михаїла і єдина в'їзна брама до фортеці.

Таблиця

Старий Кодак		
	<i>Стара фортеця</i>	<i>Нова фортеця</i>
<i>Інженери, робітники</i>	<i>Гійом Левасер де Боплан</i>	<i>Фрідріх Геткант, Ілля Арци-шевський, Ян Пляйнер (3 000 робітників)</i>
<i>Початок будівництва</i>	<i>Травень 1635</i>	<i>1638</i>
<i>Закінчення будівництва</i>	<i>Липень 1635</i>	<i>Липень 1638</i>
<i>Матеріали для будівництва</i>	<i>Земля, дерево</i>	<i>Земля, дерево</i>
<i>Загальна площа</i>	<i>1 га</i>	<i>21 га</i>
<i>Внутр. площа</i>	<i>0,6 га</i>	<i>4,4 га</i>
<i>Периметр редуту</i>	<i>430 м</i>	
<i>Відстань від укріплення до скелі</i>	<i>30 м</i>	<i>20 м</i>
<i>Оборонний рів:</i>	<i>+</i>	<i>+</i>
<i>Ширина</i>	<i>15 м</i>	<i>27,7 м</i>
<i>Глибина</i>	<i>?</i>	<i>10,7 м</i>
<i>Земляний вал:</i>	<i>-</i>	<i>+</i>
<i>Висота</i>		<i>12,8 м</i>
<i>Ширина</i>		<i>40,5 м</i>
<i>Довжина</i>		<i>1600 м</i>
<i>Кількість бастіонів</i>	<i>2</i>	<i>4</i>
<i>Внутрішній устрій</i>	<i>Криниця, землянка, хата коменданта, продовольчі льохи</i>	<i>Склади, порохівниця, в'язниця, дім коменданта, льох, землянки з провізією, костьол.</i>

У 1992 році Дніпропетровське відділення Інституту археографії НАН України і в 1995 році історик-краєзнавець Ю. Мицик порушили питання про початок літочислення Дніпропетровська з 1635 року, тобто від дати заснування поляками фортеці Кодак. Дослідниця Г. Швидько у 2000 році заперечила проти цього, заявивши, що оскільки Катеринослав на Дніпрі побудований не на місці польської фортеці Кодак, а на місці запорозької слободи Половиці, то і вік його слід відраховувати з 1750-го, тобто з того року, коли вперше у джерелах згадано назву слободи. Однак польський історик М. Дубецький виявив у джерелах першу згадку про Половицю «... перед 1634 роком». Зважаючи на думку академіка Д. І. Яворницького, що «князь Потьомкін вибрав місце для Катеринослава там, де була запорозька слобода Половиця,

між слободами Новим і Старим Кодаками», низка дослідників стверджують, що польська фортеця Кодак не має ні історичних, ні адміністративно-територіальних передумов для оголошення її точкою відліку початку історії Катеринослава з 1635 року [4, с. 23]. Але беззаперечно цінними для сучасних мешканців міста є залишки Кодацької фортеці як історичного артефакту, а відновлення церкви Архангела Михаїла на старому місці повернуло б нашому місту чудову пам'ятку храмової архітектури козацької доби. До того ж, залишки фортеці виступають гарним об'єктом для туристсько-краєзнавчої діяльності, що підтверджується результатами екскурсії, проведеної студентами групи ПЦБ-14-7 весною 2015 року. Зацікавлені минулим нашого краю студенти відвідали місцевий

краєзнавчий музей, поспілкувались з його керівником, оглянули залишки фортеці, зафіксували побачене, опрацювали наукову літературу з історії фортеці, підготували звіт, а також склали порівняльну таблицю з історично-будівельною характеристикою споруди (табл.).

Рис. 3. Фортеця Старий Кодак очима Н.О. Протопопенко (керівника краєзнавчого музею в с. Старі Кодак)

Що ж стосується міста Новий Кодак (у наш час має назву Нові Кайдаки і є частиною Новокайдацького району м. Дніпропетровськ), то воно виникло завдяки перевозові через річку Дніпро; вперше згадується в історичних джерелах у 1596 р. як неукріплене поселення, у 1645 р. як дерево-земляний замок (можливо, збудований польською владою для контролю перевозу), у 1650 р. - як містечко з парафіяльною (католицькою) церквою. У 1652 році в Новому Кодаку як військово-адміністративному центрі Кодацької паланки козаки звели нові укріплення, і поселення почало стрімко розростатись [11, с. 38].

У Новому Кодаку розташовувались адміністрація паланки (полковник, осавул, писар, хорунжий), суд, канцелярія, школа, церква святого Миколая, а також похідна січова церква. Біля міста працювала переправа через Дніпро. Значення Нового Кодака як міста перевозу через Дніпро було надзвичайно велике. Адже майже всі торговці соллю, що прямували із Січі до Гетьманщини, йшли через Кам'янський перевіз (з лівого берега міста було с. Кам'янка).

Серед обов'язків керівництва паланки важливе місце посідав контроль за

збереженням природних багатств паланки. У 1652 році Б. Хмельницький провів реформування кордонів Кодацької паланки. Північний її кордон він установив по р. Тясмин (м. Крилов), а південний – по Микитин Ріг включно. У зв'язку з цим столицю Січі він переніс з Микитинового Рогу на р. Чортомлик. У зв'язку з виникненням міста Новий Кодак, містечко, розташоване біля Кодацької фортеці, побудованої поляками, отримало назву Старий Кодак [5, с. 33].

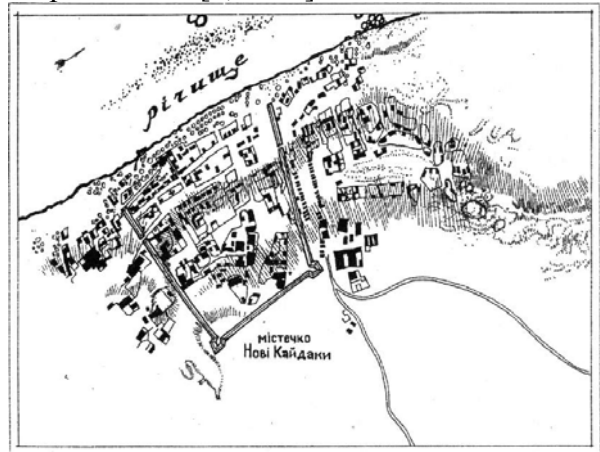

Рис. 4. План Нового Кодака 1770-х рр. (прорис О. Харлана)

У 1709 році російські війська спалили містечко, і відродилось воно лише після повернення запорожців під російську протекцію у 1734 році. На цей час припадає відновлення міста з церквою і будівництво більшої фортеці навколо міста, про що сповістив Микита Корж. За його спогадами, місто було обведене глибоким ровом і гострими рогатками на сажень від рову. У місті було три дерев'яні вежі: перша – вниз по Дніпру, друга – вгору по Дніпру, а третя – на південь. Понад ровом навколо міста був влаштований земляний вал із чотирма розкатами по кутах міста, на яких установлені гармати. Зверху на валу стояли лозові кошики, доверху насипані землею, схожі на маківки. Ці кошики внизу були виплетені дуже вузько, не ширше аршина, а їх висота і ширина вгорі – косий сажень. Ставили їх на валу один біля одного так щільно, щоб верхні краї кошиків сходилися до купи, а нижні – трималися на валу.

Ці кошики робили для захисту від ворога, бо куля, вдарившись об наповнений

землею кошик, не могла зашкодити вартовим, які з мушкетів, установлених у щілини між кошиками, вели вогонь по ворогу [9, с. 52].

Отже, земляна фортеця Нового Кодака була визначною спорудою міста і справляла враження не тільки на мешканців, а й на іноземців, які дивувались великій кількості укріплень у Гетьманщині і на Запоріжжі [11, с. 42].

Картографічні матеріали XVIII ст. подають такі відомості про Новокодацьку фортецю: земляна фортеця бастионного типу являла собою трапецію у плані із площею внутрішнього простору 9,9 га. У місті були військовий палац, помешкання полковника паланки і старшини, канцелярія. Укріплене місто із заходу і сходу оточували великі приміські слободи (форштадти). У межах міських укріплень розпланування було регулярним і щільним, а за межами фортеці розпланування було вільним, залежно від рельєфу (рис. 4). У цілому розпланування міста було суто функціональним – садибні одноповерхові будівлі зводились переважно з місцевих матеріалів (глини, соломи, очерету, іноді з дерева) [11, с. 45].

Завдяки зусиллям дослідників [15; 17] були знайдені залишки земляних укріплень Новокодацької фортеці в сучасному місті. Найкраще збереглися залишки південного і східного фронтів фортеці уздовж вулиць Старобазарної (колишньої Союзної) і Сибірської [17, с. 46].

Дуже важливим елементом забудови міста Новий Кодак була дерев'яна церква – Свято-Миколаївська (зведена у 1650 р. запорожцями, з 1730 р. – соборна). Впродовж 1780-1782 рр. була побудована церква Святого Духа на міському цвинтарі, а у 1793 р. при ній було збудовано і освячено новий придільний храм в ім'я святого князя Михаїла Чернігівського (на жаль, обидві споруди не збереглися). На початку XIX ст. дерев'яна Миколаївська церква потребувала ремонту, але будівництво церков із дерева в той час було заборонене, тому у 1807 р. освятили нове місце для закладки кам'яної церкви на

честь святого Миколая (яка стоїть донині за адресою: вул. Фортечна (колишня Жовтенят), 108) [17, с. 50].

Отже, у XVIII ст. місто Новий Кодак стало важливим адміністративним центром, у віданні якого перебувало близько 12 тис. км² правобережних земель і дніпровські острови [10, с. 248]. Місто було центром розвитку торгівлі, ремесла і культури і, відповідно, під час реалізації російського проекту під назвою «Катеринослав Дніпровський» завдяки своїм ресурсам стало його безпосереднім попередником. Зараз, на жаль, ми не можемо побачити козацького паланкового містечка, але можна було б відчути його дух, якби вулиці отримали назви, співзвучні часам розквіту Нового Кодака – Паланкова, Перевозна, Соляна, Січова, Святодухівська тощо. До речі, дослідники О. Репан, В. Старостін і О. Харлан вважають за доцільне вести літочислення нашого міста саме від дати згадування про Новокодацьку фортецю (1645 р.).

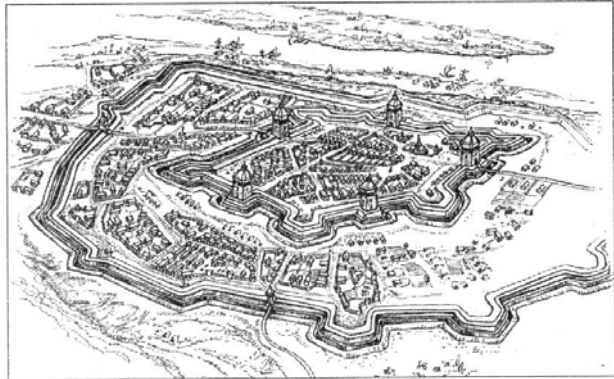

Рис. 5. Богородицьке місто наприкінці XVII ст. (малюнок-реконструкція О. Харлана)

Така ж цікава і сумна історія іншого козацького міста нашого регіону – Самарі. Вперше містечко Самарь (Стара Самара) було згадане в грамоті Стефана Баторія 1576 р., коли його віддавали у вічну власність запорожцям. В умовах постійної татарської небезпеки більшість поселень мали укріплення, і Самарь (розташована на великому мису при злитті р. Самари із її притокою Кримкою; поблизу сучасного с. Шевченка, що входить до складу м. Дніпропетровська) не була винятком.

Цитадель розташовувалась на узбережжі, займала найвище місце і

контролювала прилегле поселення, яке розміщувалось нижче [11, с. 55]. В часи Хмельниччини місто стало важливим адміністративним центром. За Коломацькими договірними статтями, підписаними після обрання гетьманом І. Мазепи 25 липня 1687 року, передбачалося збудувати опорні пункти для наступу на Крим на річках Самара, Оріль, Берестова й Орчик. За свідченням М. Костомарова, Богородицька (Новобогородицька) фортеця поблизу м. Самарь була найважливішою з перерахованих. На думку дослідника В. Векленка, власне Богородицька фортеця існувала впродовж 1688 – 1712 рр. [3, с. 88].

Про спорудження фортеці С. Величко свідчить: «Її будували впродовж цілого тодішнього літа за розпорядженням та наглядом інженера-німця, присланого з Москви, саме козацьке військо, і, як належало, зробило все, і міцно уфортифікувало... В майбутні роки це місто з церквами й будинками було добудоване остаточно і то малоросійськими людьми, які прийшли сюди для мешкання» [5, с. 36]. Навколо фортеці утворилося «місто», заселене прийшлими з Гетьманщини. За іншим джерелом маємо інформацію, що план фортеці склав голландський інженер фон-Зален, а місто було завершене всього за один місяць, оскільки складалось лише з ретраншементу (військового укріплення, розміщеного за головною позицією для підсилення внутрішньої оборони) [11, с. 56]. Згодом у фортеці було зведено дерев'яну церкву і багато житлових, господарських і військових споруд, а із зовнішнього боку фортеці виріс посад, обведений «валовою фортецею» (довжиною 1 640 сажнів або 3 500 м) (рис. 5). Отже, Новобогородицьке місто мало дві лінії укріплення: навколо фортеці і навколо посаду.

О. Апанович зазначає, що Богородицька фортеця була збудована за рахунок запорозьких рибництв, пасік та мисливських угідь, тому не могла не викликати протестів запорозьців [1, с. 95].

Новобогородицька фортеця допомогла російсько-українському війську під час

другого Кримського походу 1689 року. Але вона ускладнила стосунки між запорожцями і лівобережним гетьманом І. Мазепою, оскільки перші вбачали в будівництві фортеці загрозу для себе, своїх споконвічних вольностей. На гарнізон фортеці також скаржились монахи Самарського Пустельно-Миколаївського монастиря, але безрезультатно. Більш того, після другого Кримського походу 1689 р. воєначальник князь В. Й. Голіцин заклав ще одну фортецю на р. Самара вище Вільного Броду – Новосергіївський городок або фортецю (поблизу с. Вільне Новомосковського району) в урочищі Сорок Байраків. Фортеця являла собою деревоземляне укріплення бастионного типу. Укріплення фортеці склалися із земляних стін (валів) та чотирьох бастионів, розташованих по кутах споруди та зорієнтованих за сторонами світу. Усього довжина стін фортеці дорівнювала близько 812 м, а висота стін становила близько 18 м, рів мав ширину 11 м і глибину 6,5 м. У середині фортеці збудували приказну хату, воєводський двір, казенний погріб та три комори для зберігання продовольчих та військових припасів, 50 хат для вояків гарнізону. Із зовнішнього боку фортеці був розташований укріплений посад. Мешканці «городка» вирубували дерева в запорозьких лісах, забирали козацькі пасіки тощо, що ускладнювало стосунки із запорожцями. Але наприкінці XVII ст. запорожці все ж таки взяли участь в Азовсько-Дніпровських походах російських військ [5, с. 37].

У 1711 році згідно з умовами Прутського договору між Росією і Туреччиною Новобогородицьку та інші фортеці було зруйновано, але навіть після цих дій висота валу (1,7 сажня) і глибина рову (2,3 сажня) були значними [11, с. 60]. У 1736 році російське військово командування відновило розорені згідно з Прутським договором 1711 р. Новобогородицьку і Новосергіївську фортеці [5, с. 40]. Відтоді Новобогородицька фортеця була відома під назвою Старосамарського ретраншементу.

Справді, навколо фортеці було

споруджено новий великий ретраншемент, за яким утворювався величезний посад для зібрання війська і зберігання провіанту (рис. 6). Довжина ретраншементу дорівнювала 3 200 м, а загальна площа посаду - 47,8 га. Старовинна фортеця розташовувалася посеред нових укріплень і мала 10,6 га загальної площі забудови.

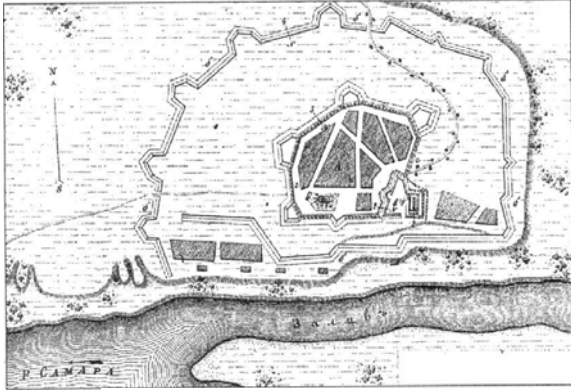

Рис. 6. План ретраншементу навколо Новобогородицької фортеці (1736 р.)

Розпланування ж міста, сформованого на початку XVIII ст., належало до типу центричних, з елементами радіальної та порядкової систем планування. Основою розпланування загальноміського центру в межах фортеці був хрест головних вулиць [11, с. 62]. Документи 1779 року свідчать, що на місці будівництва Катеринослава Кільченського розташовувалось передмістя Богородицької фортеці, яку в 1786 р. перейменовано на Новомосковськ. Перша церква в старовинному козацькому містечку існувала ще у 1576 році [20, с. 263]. У 1688-му було збудовано храм в ім'я Живоносного Джерела Пресвятої Богородиці, від чого фортеця отримала назву Новобогородицької. У 1798 році церкву перенесли до слободи Одинківка, розташованої напроти Старої Самари, на лівому березі річки Самари [11, с. 71].

Богородицька фортеця з посадом, а також старовинне козацьке містечко Самарь - дуже важливі пам'ятки української архітектури, які свідчать про активну містобудівну діяльність у Надпорожжі впродовж XVI-XVIII ст., задовго до початку російського колонізаційного будівництва у нашому регіоні.

Нині на місці Новобогородицької фортеці ростуть плодові дерева та чагарники. Прогулюючись поселенням, можна помітити вали, які залишилися після зруйнування фортеці. Наукове дослідження пам'ятки веде з 2005 р. науково-дослідна лабораторія археології Придніпров'я Дніпропетровського національного університету під керівництвом проф. І. Ковальової. Дослідження, проведені працівниками лабораторії (зокрема, нумізматичні знахідки) дозволяють припустити виникнення тут у XIV-XV ст. перевозу, а потім - козацької Самари [18, с. 407].

Висновок. Аналіз поселень XVI-XVIII ст. свідчить про активні містобудівні процеси, що мали місце в нашому регіоні в козацько-гетьманську добу. Цей важливий етап в історії нашого міста збагачує нас, його нинішніх мешканців, фактами про далеке минуле, яке слід не тільки пам'ятати і передавати нащадкам, а й по можливості відновлювати через реконструкцію визначальних архітектурних об'єктів.

Результати опитування студентів із метою з'ясування їхніх думок щодо повернення до історичних топонімів міста такі: із 130 студентів за перейменування міста позитивно висловились 20; підтримали ідею змінити семантичне навантаження сучасної назви - 40; висловились проти перейменування (через небажання витратити зайві кошти, час на переоформлення документів, тому що звикли до старої назви, а історію власного міста не знають і не хочуть знати) - 70.

Практичне значення дослідження для освітнього процесу. Науково-дослідницька краєзнавча робота студентів щодо з'ясування сучасного стану залишків поселень XVI-XVIII ст. на теренах нашого міста дозволила практично засвоїти історію міст, що передували виникненню Катеринослава; поглибила їхні знання з історії регіону в окреслений період, що позитивним чином вплинуло на виховання у студентської молоді патріотичних почуттів і фахових компетентностей.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Апанович О. Останній кошовий отаман Запорозької Січі / Апанович О. М. // Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – Київ, 1993. – Режим доступу: http://royallib.com/read/apanovich_olena/getmani_ukrani_koshov_otamani_zaporozko_sch.html#984299.
2. Бинкевич В. В. Городок старинный запорожский Самарь с перевозом : краеведческий очерк / В. В. Бинкевич, В. Ф. Камеко. – Днепропетровск : Пороги, 2000. –156 с.
3. Векленко В. А. Археологические исследования Богородицкой крепости и ее посада: первые итоги / В. А. Векленко // Архитектурное наследство / Рос. акад. архитектуры и строит. наук ; Науч.-исслед. ин-т теории и истории архитектуры и градостр-ва. – Москва, 2011. – Вып. 54. – С. 88–101.
4. Гуляев Г. И. Очерки истории Екатеринослава (А так ли это было?) : в 2 кн. / Г. И. Гуляев, В. И. Большаков, В. С. Мороз. – 2-е изд., испр. и доп. – Днепропетровск : ПГАСА, 2007. – Кн.1 : (1775 - 1886). –201 с.
5. Дніпропетровськ: віхи історії / упоряд. А. Г. Болебрух, С. А. Квітка. – Дніпропетровськ : Грані, 2001. – 256 с.
6. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. / Е. И. Дружинина ; Ин-т истории Акад. наук СССР. – Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1959. –282 с.
7. Заруба В. Кодак. Нарис історії фортеці / В. Заруба. – Дніпропетровськ, 2004. – 60 с.
8. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858 гг.) / В. М. Кабузан ; Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР. – Москва : Наука, 1976. – 307 с.
9. Корж Н. Л. Отъ Съчи Запорозькой : Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа / Н. Л. Корж. – Репринт. издание, 1842. – Днепропетровск : [б. и.], 1991. – 59 с. – Издание является приложением газете "Собор".
10. Мицик Ю. А. Козацький край. Нариси з історії Дніпропетровщини XV–XVIII ст. / Ю. А. Мицик. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1997. – 175 с.
11. Репан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII-XVIII століть в історії Дніпропетровська / О. Репан, В. Старостін, О. Харлан. – Київ : Українські пропілеї, 2008. – 268 с.
12. Рисіч Й. Чи знаєте ви, що Кодацька фортеця стоїть у витоках м. Дніпропетровська? / Й. Рисіч // Сторінки історії України : нариси, статті / упоряд. Й. Л. Рисіч. – Дніпропетровськ, 1992. – С. 10–13.
13. Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького / А. О. Скальковський ; передмова та коментарі Г. К. Швидько ; пер з рос. Т. С. Завгородньої. – Дніпропетровськ : Січ, 1994. – 678 с.
14. Старий Кодак : історичний нарис : бібліографія / упоряд. : І. Голуб, В. Старостін. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2007. – 82 с.
15. Старостін В. С. Столиця степового краю. Дніпропетровськ : нариси з історії міста / В. С. Старостін. – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2004. – 279 с. : іл.
16. Феодосій (Макаревський А.Г.) Матеріали для историко-статистического описання Екатеринославской Епархії. Церкви и приходы прошедшаго XVIII столетія / Феодосій Макаревський. – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2000. – 1080 с.
17. Харлан О. Церква в ім'я Архангела Михаїла в містечку Старий Кодак : архітектурно-історичний нарис : бібліографія / О. Харлан ; упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2010. – 44 с. – (Святині Запорозького краю).
18. Шалобудов В. М. Монети з Самарі – Новобогородицької фортеці в контексті датування пам'ятки / В. М. Шалобудов // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. – 2010. – Вип. 8. – С. 401–407.
19. Яворницький Д. І. До історії степової України / Д. І. Яворницький. – Днепропетровск : Січ, 2004. – 443 с.
20. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава / Д. И. Яворницький. – 2-е изд., доп. – Дніпропетровськ : Січ, 1996. – 277 с.

REFERENCES

1. Apanovych O. *Ostannii koshovyi otaman Zaporozkoi Sichi* [The last ataman of the Zaporozhian Sich]. Apanovych O.M. *Getmany Ukrainy i koshovi otamany Zaporozkoi Sichi* [Getmans of Ukraine and atamans of the Zaporozhian Sich]. Kyiv, 1993. Available at: http://royallib.com/read/apanovich_olena/getmani_ukrani_koshov_otamani_zaporozko_sch.html#984299. (in Ukrainian).
2. Binkevich V.V. and Kameko V.F. *Gorodok starinnyj zaporozhskij Samar` s perevozom: Kraevedcheskij ocherk* [The ancient Zaporozhian town of Samaria with transportation: Local History essay]. Dnipropetrovsk: Porogi, 2000, 56 p. (in Russian).
3. Veklenko V.A. *Arheologicheskie issledovaniya Bogoroditskoj kreposti i ee posada: pervye itogi* [Archaeological research of Bogoroditskaya fortress and its tenements: first results]. *Architekturnoe nasledstvo* [Architectural inheritance]. Moskva, 2011, iss. 54, pp. 88–101. (in Russian).
4. Gulyaev G.I., Bolshakov V.I. and Moroz V.S. *Ocherki istorii Ekaterinoslava (A tak li eto bylo?): v 2 kn.* [Essays on

- the History of Yekaterinoslav (And if it was?): in 2 books]. 2-nd ed. Dnepropetrovsk: PGASA, 2007, book no. 1: (1775-1886), 201 p. (in Russian).
5. Bolebrukh A.H. and Kvitka S.A., comps. *Dnipropetrovsk: vikhy istorii* [Dnepropetrovsk: landmarks of history]. Dnipropetrovsk: Hrani, 2001, 256 p. (in Ukrainian).
 6. Druzhinina E.I. *Severnoe Prichernomor'e v 1775 – 1880 gg.* [Northern Black Sea Coast in 1775 - 1880]. *In-t istorii Akad. nauk SSSR* [The History of Academy of Science of SSSR Institute]. Moskva: Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1959, 282 p. (in Russian).
 7. Zaruba V. *Kodak. Narys istorii fortetsi* [Essay on the the history of the fortress]. Dnipropetrovsk, 2004, 60 p. (in Ukrainian).
 8. Kabuzan V.M. *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoj i Khersonskoj gubernii) v XVIII – pervoj polovine XIX veka (1719 – 1858 gg.)* [Moving in Novorossiia (Ekaterinoslav and Kherson provinces) in XVIII - first half of the nineteenth century (1719 - 1858)]. Akad. nauk SSSR, In-t istorii SSSR [Academy of Science of SSSR, History Institute of SSSR]. Moskva: Nauka, 1976, 307 p. (in Russian).
 9. Korzh N.L. *Ot' S'chi Zaporozhskoj: Ustnoe povestvovanie byvshego zaporozhtsa, zhitylya Ekaterinoslavskoj gubernii i u'zda, seleniya Mikhajlovki, Nikity Leont'evicha Korzha* [From Sech of Zaporozhye: Oral narration of the former Cossack, resident of Ekaterinoslav province, village of Mikhailovka, Nikita Leontyevich Korzh]. *Reprint. izdanie, 1842.* Dnepropetrovsk: [b.n.], 1991, 59 p. (in Russian).
 10. Mytsyk Yu.A. *Kozatskyi kraj. Narysy z istorii Dnipropetrovshchyny XV – XVIII st.* [Cossack region. Essays on the History of Dnipropetrovsk of the XV - XVIII centuries]. Dnipropetrovsk: DDU, 1997, 175 p. (in Ukrainian).
 11. Repan O., Starostin V. and Kharlan O. *Palimpsest. Korinnia mista: poselennia XVII-XVIII stolit v istoriii Dnipropetrovska* [The roots of the city settlements of the XVII-XVIII centuries in the history of Dnipropetrovsk]. Kyiv: Ukrainski propilei, 2008, 268 p. (in Ukrainian).
 12. Rysich J. *Chy znaete vy, shcho Kodatska fortetsya stoit u vytokakh m. Dnipropetrovska?* [Did you know that Kodak Fortress is the origins of Dnepropetrovsk?]. *Storinky istorii Ukrainy: Narysy, statii* [History pages of Ukraine: Essays, articles]. Dnipropetrovsk: Sich, 1992, pp. 10 – 13. (in Ukrainian).
 13. Skalkovskiy A. O. *Istoriia Novoi Sichi, abo ostannoho Kosha Zaporozkogo* [The history of New Sich or the last Kosh of Zaporizhia]. Dnipropetrovs`k: Sich, 1994, 678 p. (in Ukrainian).
 14. Holub I. and Starostin V., comps. *Staryi Kodak. Istorychnyi narys. Bibliohrafiya* [Old Kodak. Historical Review. Bibliography]. Dnipropetrovsk: DOUNB, 2007, 82 p. (in Ukrainian).
 15. Starostin V.S. *Stolytsya stepovoho kraiu. Dnipropetrovsk: narysy z istorii mista* [The capital of the steppe. Dnepropetrovsk: Essays on the History of the City]. Dnipropetrovsk: Dniproknyha, 2004, 279 p. (in Ukrainian).
 16. Feodosii (Makarevskiy A.G.) *Materialy dlia istoriko-statystycheskoho opysaniia Ekaterynoslavskoi Eparkhiy. Tserkvy i prykhody proshedshago XVIII stoletiiia* [Materials for historical and statistical description of Ekaterinoslav Diocese. Churches and parishes of the last XVIII century]. Dnipropetrovsk: Dniproknyga, 2000, 1080 p. (in Ukrainian).
 17. Kharlan O. *Tserkva v imia Arkhanhela Mykhaila v mistechku Staryi Kodak: Arkhitekturno-istorychnyi narys. Bibliohrafiya* [The Church of the Archangel Michael in the village of Old Kodak: Architectural and Historical Review. Bibliography]. Dnipropetrovsk: DOUNB, 2010, 44 p. (in Ukrainian).
 18. Shalobudov V.M. *Monety z Samary – Novobogorodyskoi fortetsi v konteksti datuvannia pamiatky* [Coins from Samara - Novobohorodyskoyi fortress in the context of dating of the monument]. *Naddniprianska Ukraina: istorychni protsesy, podii, postati* [Naddniprianska Ukraine: historical processes, events, personalities]. Dnipropetr. nats. un-t im. Olesia Honchara [Dnipropetrovsk National University named after O. Honchar]. 2010, iss. 8, pp. 401 – 407. (in Ukrainian).
 19. Yavornytskyi D.I. *Do istorii stepovoi Ukrainy* [About the history of the steppe Ukraine]. Dnipropetrovsk: Sich, 2004, 443 p. (in Ukrainian).
 20. Yavornytskyi D.I. *Istoriya goroda Ekaterinoslava* [The history of the city Ekaterinoslav]. 2-nd ed. Dnipropetrovsk: Sich, 1996, 277 p. (in Russian).

Рецензент: д-р і. н., проф. Кривчик Г. Г.

Надійшла до редколегії: 12. 05. 2016 р.

Прийнята до друку: 17. 05. 2016 р.